МОНОЛОГ У ТРЬОХ СЦЕНАХ

Діється в Єфезі в 356 році до Р. Х.
Дійова особа — Герострат

I

Як тихо ніч чудове покривало
Розкинула над сонною землею!
Ніде ні гуку; все кругом поснуло,
І тільки зорі високо тремтять,
Розсипавшись по дивній ризі неба,
Та дивляться згори на землю, наче
Очей тих невсипущих міріади.
О зорі-очі! Я при сянні вашім
Не раз блукав самотній уночі
І вдвох із смутним серцем вів розмову.
Я в вас питався, невсипущі очі,
Питався сто разів, щоб одповіли
На запитання тяжкії мої,
На котрі наше все знаття земнеє
Не мало сили відповіді дати.
І ви так само лагідним промінням
Світили, ви тремтіли в високості,
Чудовні очі, в котрих одбивалась
Одвічна, невмируща, вища думка…
І думка та мені не відкривалась,
І ви, дивившись, таїну ховали…
О, хто ж, о, що ж мені промовить слово?
О земле пишная, тебе питаю!
О небо, злотом затканий блаките,
До тебе я звертаюся з питанням!
О все створіння дивнеє, безкрає!
Скажіть мені, навіщо ви безсмертні,

Навіщо вам кінця нема й почину,—
Вам, що душі не маєте, ні думки;
А я, між вас розумная істота,
Я мушу вмерти, за хвилину зникнуть;
Я, що можу вас розумом дізнати,
Котрий даю вам мення і названня
І розрізняю в вас добро і зло,—
Я мушу вмерти, і той самий час,
Що я ділю на роки, дні й години,
Мене в ніщо поверне... Горе, горе!..
Але ж душа моя бажає жити,
Але я хочу чути й знать довіку,
Дивитись на оцю красу створіння,
Втішатись радістю правдивих діл,
Боліти й мучитись, неправду зрячи!
І все те довго-довго, віковічно...
Та ні, дарма бажання,— за хвилину
Увірветься життя коротка нитка,
І за хвилину вже мене не стане:
Нема очей, що бачити хотіли,
Немає розуму, що знання прагнув,
Немає навіть самого бажання...
Кінець... Ніщо... Ніщо, та й годі. Так!..
Але як так, нащо було родитись?
Навіщо це життя тоді здалося?
Коли не вічність, то не все одно
Хіба, що рік, що десять, що нічого?
О Мойра, Мойра! Люта, невблаганна!
Замість безсмертя людям ти дала
Даремнеє бажання, а надію
Лишила тим, хто розумом дитина.
О, відбери ж од мене розум мій,
Дай вірити тому, що буть не може:
Бо без цієї віри я не можу
Щасливим бути в цім житті злиденнім!

II

Нащо здалось мені моє життя?
Хіба на те, щоб дожидати смерті
Та долю дякувать за кожний день,
Що з ряду довгого віків одвічних
Вона мені схотіла відступити?..
Але навіщо цей нікчемний жарт?
Хіба не краще так сказати долі:
"Візьми твій дар нікчемний,— ось де він;
Не хочу я твоєї милостині!"
Сказати,— так сказати зміг би я,
Але де сила, щоб оте справдити?
Хіба зробив би я не навпаки,
Коли б прийшов час страшного сконання,
Хіба б я не сказав: "О, підожди,
Моя ти смерте, дай іще пожити
Хоч рік один, хоч день, хоча хвилину!.."
Ні, не тому життя свого рішатись,
Хто тільки вічністю задовольниться.
О, що ж робити, щоб і смерть саму
Перемогти і долю одурити?
Невже немає способу такого?
Ні... Кожний умира, і ряд віків
Його без жалю забуттям покриє.
О, що кажу я? Що кажу? Хіба ж
Усіх покрило забуття собою?
Хіба таких на світі не було,
Що їх ім'я віки переживає?
О Ахіллесе! Гекторе! Патрокле!
О тіні велетнів славетних наших!
О славнії творці, поети вмерлі!
Немає вас, а слава ваших діл
Пережива людськії покоління,
І йменння ваші в пам'яті людей

Зістануться навіки незатерті,
А будуть завш поверх усіх імен.
Так масло чистеє в воді не тоне,
Хоча б налив на його ціле море:
Воно спливе наверх так само чисте;
Так сонця ясного не скриють хмари,
Нехай зберуться скрізь на цілім небі:
Розійдуться вони,— і знов, як перше,
Воно засяє світлом променистим.
О велетні герої! Вас згадавши,
Я душу смутную свою розважив.
Так, значить, можна смерть перехитрити,
І хоч не жити справді на землі,
Та все ж себе частину тут покинуть
І частку ту, ім'я, зробить безсмертним.
Нехай же приклад ваших славних діл
Навчить мене й моє ім'я прославить,
Щоб, переживши самого себе,
Зістався я навіки в згадці люду.
О, я зроблю велике щось таке,
Що буде більше над діла героїв,
І піднесуть високо всі віки
Над всі імена ім'я Герострата!

III

Ні, не мені творить діла славетні
І не мені прославити себе...
Чи єсть нещастя більше, як бажати
Вчинити щось велике й не змогти
Найменшого вчинити діла навіть?!
Недавно ще я думав, що я зможу
Великим ділом здивувати землю,
І вже тепер напевно я дізнавсь,
Що я не зможу вдіяти нічого,

Що вдався я невдатний ні до чого.
Був час — я думав, що військова слава
У бої з ворогом мене покриє,
І що ж?— У першій бійці з ворогами
Я втік, перелякався смерті: так
Нікчемний раб од батога тікає.
Я побоявся, що сконаю нагло,
Не вдіявши великого заміру,
І невимовний жах поніс мене
Від бою страшного геть-геть далеко,
І вже не скоро я опам'ятався.
Я кляв себе, я з себе глузував,
Я сам себе соромився, та діла
Не можна вже було вернути. Потім
Я думав ще поезії віддатись;
Але з моєї першої поеми
Усі сміялись тільки: скоро й сам
Побачив я, що я й на те не вдатний.
За друге все я навіть і не брався:
Я знав кінець, іще й не починавши...
І от тепер до першого страху
Перед нікчемністю й небуттям вічним
Ще долучилася жадоба помсти.
Кому — не знаю: не богам Олімпа,
Бо їм не вірю я; не другим людям,
Бо знаю я, що не повинні люди; —
Але жадоба невгамовна помсти
За власную нікчемність, як огонь,
Пече мене і не дає спокою.
А першеє жадання діл великих
Не згасло теж і груди розпаляє...
О, що ж зроблю я? що зроблю тепер
Я, що нічого не можу зробити?
Чи я стерплю, щоб вічність тим досталась,
Хто навіть і не думає про неї,

Хто, може, й це життя вважає довгим?
Ха, ха!.. тим навіть, хто не жив ніколи,
Дістанеться хвала людська навіки.
Безсмертні, бач! Кроніон! Гера! Феб!
І Артеміда! — всі вони безсмертні,
Хоч не були зовсім, а Герострат,
Котрий не важить їх усіх ні за що,
Той — ефемерная істота. Навіть
Цей храм, сей свідок заблуду людського,
Бездушная будова, що звели
Такі ж, як я, створіння ефемерні,
І той переживе віків багато,
Стоятиме й тоді, коли мої
Кістки потліють і ім'я погине...
О, страшно як! Мішається мій розум...
Невже нічого я?..
Знайшов! Знайшов!
Не ділом хвальним я себе прославлю:
Нехай страшне, нечуване злочинство
Ім'я моє вікам перенесе;
Нехай усяк, здригнувшися від жаху,
Страшне ім'я промовить — Герострат!
Нехай діди, розказуючи внукам
Про вчинок мій, їм скажуть: це зробив
Безумець Герострат...
Але до діла!
Цей храм, що будувався стільки років,
На котрий стільки сил зложили люди,
І часу стратили, й скарбів усяких,
Котрий стоїть окрасою землі
І славою безсмертною богині,
Цей пишний храм, цю святощ для народів
Зруйную зараз я в одну годину.
Всі сплять кругом. Ніхто не перешкодить...
Я зараз же...

(Біжить до храму й креше вогонь).

Огонь, ось хто поможе
Мені моє вчинити діло. Ну ж,
Пали мерщій цю гордую будівлю;
Нехай вона скалками розлетиться.
Й розсиплеться. Руїною страшною
Своє ім'я спасу я від руїни.

(Підпалює храм).

Готове вже. Тепер ніхто не зможе
Мого страшного діла зупинити.
Горить! Горить! О, як загоготіло!
Ха! ха! ха! ха! Безсмертна Артемідо!
Рятуй свій храм. Чого ж ти не рятуєш?
Адже безсмертна ти, адже могуча,
А Герострат — нікчемнеє створіння.
Ха! ха!.. як легко я твою величність
Нікчемністю своєю переміг!
Ага! Шкварчить! Ха! ха! ха! ха! Нехай!
Нехай ще краще розгориться. Потім,
Коли тут камня цілого не стане,
Піду я й об'явлю своє ім'я.
Ха! ха! ха! ха! Чому раніш не знав я,
Що легко так безсмертним можна стати?
Тепер безсилий час мого ім'я
Не зможе стерти з пам'яті людської,
І скрізь, де знатимуть діла героїв,
Згадають теж безумця Геростратa.

(У храмі починається галас і біганина.
Гасять огонь).

Що, гасите? Ні, пізно, пізно вже:
Не загасити вам моєї слави!
Вона безсмертна! Чуєте? — безсмертна!!!